6. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність [На матеріалах сучасної газетної публіцистики] : монографія / К. С. Серажим ; за ред. В. Різуна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 392 с.
7. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Л. В. Щерба. – Л. : Наука, 1974. – 428 с.

Olena Krasovska

Epistolary discourse

The article analyzes the conditions of the concept of discourse in general and epistolary discourse in particular, determines the specific features of epistolary among other functional styles of the Ukrainian language.

Key words: discourse, epistolary style, addressee, sender.

Ірина Литвин

ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ПОВІСТІ В. ШУКШИНА «КАЛИНА КРАСНАЯ» ТА ЇЇ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ

Статтю присвячено проблемі художнього перекладу споріднених мов. Проаналізовано еквівалентність фразеологізмів повісті Василя Шукшина «Калина красная» та її українського перекладу.

Ключові слова: художній переклад, еквівалентність, фразеологізм.

У міжнародному культурному просторі значне місце займає художній переклад як універсальний прийом комунікації та взаємодії культур. Актуальною проблемою сучасного перекладознавства є вивчення різних типів еквівалентності художнього тексту та його перекладу. Окрему перекладацьку проблему складає переклад фразеологічних одиниць, що зберігають, за О. Селівановою, «в усталеній формі уявлення етносу про світ, культурну, історико-міфологічну інтеріоризацію дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду народу» [4, с. 11]. Фразеологізми є своєрідною етнокультурною рефлексією мовця в комунікативній ситуації, оскільки він свідомо чи несвідомо співвідносить особисте емоційно-оцінне відношення та ціннісну орієнтацію зі змістом знака, а образний зміст звороту з еталонами та стереотипами національно-культурного сприйняття й розуміння світу [5, с. 9]. Зберегти національну своєрідність оригіналу – нелегке завдання для перекладача. І. Кашкін писав, що відчуття чужорідності в перекладі досягається не зовнішньою формальною екзотикою, не поверхневим копіюванням чужомовності, а шляхом глибоко зрозумілої та вміло переданої суті, у якій представлена національна особливість оригіналу [цит. за: 1, с. 186].

Перекладу фразеологізмів приділено значну увагу в працях теоретиків романо-германського перекладу (В. Виноградова, О. Бреус, І. Алексеєвої, С. Кузьміна, А. Утробіної, Р. Зорівчак та ін.); практично поза увагою залишилось це питання в незначній кількості робіт зі слов’янського, зокрема російсько-українського, перекладу художніх текстів.

У нашій статті спробуємо описати способи збереження еквівалентності фразеологічних одиниць повісті В. Шукшина «Калина красная» та її українського перекладу. Комунікативно-функціональну еквівалентність розглядаємо як найоптимальніший баланс семантики й форми, поняттєво-логічної, конотативної, культурної та прагматичної інформації текстів оригіналу й перекладу [див.: 6].

Оптимальне перекладацьке рішення при перекладі фразеологізмів В. Виноградов вбачає в пошуку ідентичної одиниці мови перекладу: «в перекладі необхідно зберегти смисловий, емоційно-експресивний та функціонально-стилістичний зміст, що передавався відповідною стійкою сполукою в контексті оригіналу» [1, с. 184]. Фразеологізмам оригіналу, за В. Виноградовим, у мові перекладу можуть відповідати сталі звороти, окремі слова та вільні словосполучення, що мають еквівалентний об'єм інформації [1, с. 186].

В українському перекладі Г. Тютюнником повісті В. Шукшина «Калина красная» використовуються фразеологізми, ідентичні фразеологізмам оригіналу – з однаковим значенням, стилістичними відтінками і внутрішньою формою (повні еквіваленти): ***Шило на мыло,*** *пьяницу на вора* (1, с. 325) // ***Шило на мило,*** *п'яницю на злодія* (2, с. 315); *А теперь покормить надо – человек* ***с дороги*** (1, с. 311) // *А тепер погодувати треба – чоловік* ***з дороги*** (2, с. 302); *А я уж,* ***грешным делом****, подумала* (1, с. 321) // *А я вже,* ***грішним ділом,*** *вирішила* (2, с. 324). Такий перекладацький вибір підтримано тлумачними, фразеологічними та перекладними словниками: *шило на мыло // шило на мило* [3, с. 443]; *с дороги* – «сразу после поездки, путешествия; во время пути» [7, с. 144] // *з дороги* – «відразу після поїздки, мандрівки» [8, с. 217]; *грешным делом* – «к сожалению, следует признаться. Выражение признания своей или чужой ошибки, слабости, промаха, вины и т. п.» [6, с. 134] // *грішним ділом* – «уживається як визнання чиєїсь чи власної провини, допущеної помилки» [8, с. 336]; *грешным делом // грішним ділом; ніде правди діти* [3, с. 275].

У текстах оригіналу та перекладу повісті зустрічаються фраземи-відповідники, компоненти яких є міжмовними абсолютними синонімами: *Иди глянь на него – нам же* ***под одной крышей жить*** *теперь* (1, с. 314) // *Сходи глянь на нього – нам же тепер* ***під одним дахом жити*** (2, с. 305). *Под одной* ***крышей*** *(кровлей) (быть, жить) – під однією покрівлею, під одним* ***дахом*** *(бути, жити*) [3, с. 374]. Значна кількість повних еквівалентів у текстах оригіналу та перекладу повісті В. Шукшина пояснюється спорідненістю двох мов, а також історичними, економічними, культурними зв'язками двох слов'янських народів.

В українському перекладі Г. Тютюнником повісті В. Шукшина «Калина красная» досить багато фразеологізмів-відповідників, що збігаються за значенням, мають однакове конотативне забарвлення, відрізняються тільки одним лексичним компонентом: *Пойдём* ***на пару слов,*** *Люба* (1, с. 344) // *Ходімо* ***на кілька слів,*** *Любо* (2, с. 334). *На пару слов* – «для короткого разговора, сообщения и т. п. (звать, вызывать)» [6, с. 311] // *на пару слів* – «для короткої розмови, повідомлення тощо» [8, с. 334]. *Нет, пусть поработают!* –

подбросил *Егор* ***жару*** (с. 341) *// Ні, хай попрацюють! –* ***підсипав жару*** *Єгор* (с. 338). *Подбрасывать жару* – «подстёгивать, раззадоривать, воодушевлять, побуждать к чему-либо» [7, с. 366] // *піддавати (підсипати) жару* – «викликати, посилювати запал у кого-небудь, спонукати когось до дій» [8, с. 508]. ***Подбрасывать*** *жару – піддавати,* ***підсипати*** *жару* [3, с. 253].

Зазвичай такі компоненти мають метафоричне значення, але в російській та українській мовах відрізняються донорськими сферами метафор чи знаками однієї донорської сфери: *... Если ты, скажи, просто так приехал –* ***жир накопить*** *да потом опять* ***зауситься по свету,*** *– то, скажи, уезжай сёдни же, не позорь меня перед людьми* (1, с. 317) *// ... Якщо ти, скажи, просто приїхав –* ***жиру нагуляти*** *і потім знову* ***повіятися по світу,*** *– то, скажи, паняй геть сьогодні ж, не срами мене перед людьми* (2, с. 314). *Мало ли какая ему* ***мысль придёт в голову*** (1, с. 310) *// Йому яка завгодно* ***думка в голову стукне*** (2, с. 301). Фразеологічній одиниці оригіналу *приходить в голову* – «возникать, появляться в сознании кого-либо; думаться, представляться, доходить до сознания» [7, с. 359], – на нашу думку, використано вдалий варіативний відповідник у перекладі *стукнуло в голову* – «**раптово** виникло, спливло у свідомості що-небудь» [8, с. 699] (пор.: *прийти в голову (на мысль) – спадати на думку; приходити в голову (до голови, на думку); заходити до голови* [3, с. 43]; *спливати на думку, западати (навертатися) в голову (на думку)* [2, с. 455]). Іноді втрачається метафоричний компонент фраземи в перекладі повісті: *Конечно, не ради одного* ***голого интереса*** *хотелось бы здесь прижиться хоть на малое время* (1, с. 312) // *Звичайно, не заради тільки* ***самої цікавості*** *хотілося би тут прижитися бодай ненадовго* (2, с. 302). Хоч метафоричний компонент збережено у відповіднику ***чиста*** *(сама) цікавість* [3, с. 273] та перекладач його не використовує.

Компоненти, що відрізняються у фраземах-відповідниках оригіналу та перекладу, можуть перебувати в метонімічних відношеннях: *Вмиг* ***повисла гробовая тишина*** (1, с. 299) *// Враз* ***запала могильна тиша*** (2, с. 290); *Если у тебя чего* ***худое на уме....*** (1, с. 317) *// Якщо в тебе щось* ***погане на думці*** ... (2, с. 310). Пор.: ***на уме*** – «кто-либо думает, помышляет о чём-либо, ком-либо» [7, с. 281] // ***на думці*** – «хто-небудь дума про когось, щось» [8, с. 223]. Метонімічні заміни компонентів трапляються й у таких фраземах оригіналу та перекладу повісті: *Может,* ***жизни*** *свои* ***покладём*** *через дочь родную* (1, с. 311) *// Може і* ***головами накладемо*** *через дочку рідну* (2, с. 302). ***Положить жизнь*** *(голову, живот)* – «погибать, умирать, жертвовать собой» [7, с. 198] // ***Накласти головою*** – «гинути в боротьбі, бою тощо» [8, с. 710]. Пор.: ***положить жизнь*** *(живот, голову) – віддати життя, покласти голову;* ***накласти, головою****, життям; полягти; зложити життя* [3, с. 317]. Фраземи оригіналу та перекладу відрізняються лексемами, що називають суміжні поняття в двох мовах у таких наступних фрагментах тексту: *У меня* ***голова кругом пошла*** *– не соображу* (1, с. 34) *// У мене* ***голова обертом пішла*** *– не придумаю* (2, с. 30). Фраземи-відповідники в текстах оригіналу та перекладу мають тотожні значення: ***голова идёт кругом*** – «кто-либо

испытывает головокружение от усталости; теряет способность ясно соображать от множества дел, забот, переживаний» [7, с. 112] // ***голова йде обертом*** – «у кого-небудь виникає стан запаморочення; хто-небудь приголомшений, розгублений; втрачає здатність розумно, тверезо думати» [8, с. 428]. Відрізняються тільки лексичним компонентом: *кругом-обертом,* що перебувають в суміжних відношеннях. У перекладному словнику також мають місце ці відповідники: ***голова идёт кругом*** – ***голова йде обертом*** *(кругом, кружка); світ макітриться; голова ходить ходором* [2, с. 273].

Трапляються в тексті повісті фразеологізми з національним компонентом, прагматичні концептуальні перетворення яких у перекладі зумовлені орієнтацією на адресата чужої культури. Це заміна реалій оригінального тексту реаліями мови перекладу, зміна за допомогою мовних засобів різних рівнів способів категоризації світу і внутрішнього рефлексивного досвіду. Такі заміни залежать від культурних стереотипів народу − детермінованих соціумом і культурою, упорядкованих і фіксованих структур свідомості, що уособлюють результати пізнання дійсності певним угрупуванням і є схематизованими та спрощеними стандартними ознаками етносвідомості; від архетипів колективного позасвідомого, етнічних міфів, символів, етнічного спектра прецедентних феноменів, культурних норм тощо [6]: ***Ванькой*** *сразу* ***прикинулся*** (1, с. 340) // ***Дурником*** *одразу* ***прикинувся*** (2, с. 36). Ім'я *Ванька* традиційно в російському фольклорі є стереотипом нерозумної людини: ***Ванькой прикинуться*** – *прикинутися дурником* [3, с. 241]. Міжмовним контекстуальним синонімом російського фразеологізму *от ворот поворот*, що означає «категорический отказ, отрицательный ответ на просьбу, обращение» [7, с. 327], є *повертати голоблі* – «зміна напрямку руху; рух у зворотному напрямку; вертатися» [8, с. 524]; підтвердження цьому знаходимо в російсько-українському словнику фразеологізмів: *от ворот поворот – повертай голоблі, вибачай та голоблі повертай* [3, с. 363]: *А то люди скажут: встретила –* ***от ворот поворот*** (1, с. 10) // *А то люди скажуть: зустріла –* ***повертай голоблі*** (2, с. 301). Зберігається прагматичний вплив на читача також у таких фрагментах оригіналу та перекладу: *Егора простота эта* ***сбила с толку*** (1, с. 306) // *Єгора простота ця* ***збила з пантелику*** (2, с. 306). *Сбить с толку* – «приводить в замешательство, в заблуждение, запутывать» [7, с. 408] // *збивати з пантелику* – «заплутувати; викликати розгублення, збентеження» [8, с. 255]. *Сбивать с толку – збивати з пантелику; спантеличувати* [3 с. 402]. Російський розмовний фразеологізм ***ни с того ни с сего*** – «без всякой причины, без каких-либо оснований (делать что-либо)» [13, с. 157] – має низку відповідників-синонімів в українській мові – *ні з того ні з сього; ні за що ні про що;* ***з доброго дива*** [2, с. 176], *ні сіло ні впало* [3, с. 129]. Перекладач, на нашу думку, вдало обирає фразеологізм-відповідник із цього синонімічного ряду, зберігаючи баланс поняттєво-логічної та конотативної інформації між оригіналом і перекладом: *Вдруг* ***ни с того ни с сего*** *задумается* (1, с. 294) // *Раптом* ***з доброго дива*** *замислиться* (2, с. 293).

За відсутності безпосередніх відповідників Г. Тютюнник вихідний фразеологізм перекладає шляхом пошуку аналогічної фразеологічної одиниці, яка має тотожне або аналогічне з оригіналом значення, однаковий стилістичний

відтінок, але побудованій на іншій словесно-образній основі: *Погоревали, но так, больше* ***для очистки совести*** (1, с. 334) *// Погорювали, але так, швидше* ***задля світлого ока*** (2, с. 324). Пор.: *для очистки совести* – «в оправдание себя, своих поступков» [7, с. 307] // *задля світлого ока* – «для виправдання себе, своїх вчинків» [8, с. 230]; *для очистки совести // задля чистого сумління;* ***задля чистого ока*** [3, с. 283].

У тексті повісті вживається трансформований фразеологізм, що об'єднує два: *городить чепуху* и *говорить че ни попадя: Один дурак* ***городит чего ни попадя*** ... (1, с. 312). Цей авторський прийом зберіг перекладач: *Один дурень* ***верзе казна-що*** ... (2, с. 303). Пор.: ***городить*** *чепуху* – ***верзти*** *дурниці* [2, с. 123]; ***что ни попадя*** – *що попало* [3, с. 439], *абищо* [2, с. 123].

Коли відсутня ідентична чи аналогічна фразеологічна одиниця в мові перекладу, а також за умови неможливості послівного перекладу, застосовується Г. Тютюнником переклад-пояснення значення фразеологізму: *Любе и вовсе* ***не по себе стало*** (1, с. 342) // *Любі зовсім* ***погано стало*** (2, с. 38). *Не по себе* – хтось недобре себе почуває; комусь ніяково [3, с. 348]. Можливий варіант *зовсім стало зле. И всё тараторил, не давая времени Шуре как-нибудь нежелательно* ***вылететь с языком*** (1, с. 342) // *І все балабонив, не даючи Шурі часу якось* ***сказати щось недоречне*** (2, с. 338). ***Вылететь с языком*** – сказати щось недоречне [3, с. 267]. *Егор при известии, что у неё родители, да ещё строгие, заскучал, но* ***вида не подал*** (1, с. 307) // *Єгор, почувши, що у неї батьки, та до того ж суворі, занудьгував, але* ***нічим не виказав*** *цього* (2, с. 297). *Подать вид* – виказати свої почуття [3, с. 248]. *Он весь* ***на лицо*** (1, с. 318) // *Він весь* ***як є*** (2, с. 308). За відсутності повного або часткового еквіваленту-фразеологізму значення стійкого звороту передається перекладачем словом: *Я же волшебница, я все чары* ***пущу в ход*** (1, с. 301) // *Я ж чарівниця, я всі чари свої* ***прикличу*** (2, с. 292).

Іноді за наявності цілої низки варіантів фразем-відповідників перекладач обирає слово, що за значенням дорівнює фразеологізму*: Жену с дочерью зарежут, он* ***шагу не прибавит*** (1, с. 315) // *Жінку з дочкою заріжуть, а він і* ***не поспішить*** (2, с. 305). Пор.: *прибавить шагу (ходу) – прискорити ходу (крок); піддати ходу; придати ходи; прибавити ходи (кроку)* [3, с. 513]. *Да? –* ***изо всех сил*** *спокойно сказал Бульдог* (1, с. 299) *// Так? –* ***якомога*** *спокійніше сказав Бульдог* (2, с. 290). Пор.: *изо всех сил – з усієї сили (снаги); з усіх сил; щосили; щодуху; що (скільки) є сили (сил, духу)* [3, с. 306]. *Надо осторожней* ***первое время*** (1, с. 314) // *Треба обережніше* ***поки що*** (2, с. 305). Пор.: *(в) первое время – перший час, на перших порах* [3, с. 366]. За такого перекладу фразем текст втрачає образність й оригінальність.

Для однієї і тієї ж стійкої сполуки перекладач повісті знаходить різні варіанти відповідників залежно від контексту: ***То и дело*** *шмыгаете тут* (1, с. 341) // ***Частенько*** *їздите тут* (2, с. 331). *Мы* ***то и дело*** *одни на ночь остаёмся, вот что* (3, с. 315) // *Ми* ***мало не щодня*** *самі на ніч зостаємося, от що* (2, с. 305). Перекладач розширює варіативний ряд, представлений в російсько-українських словниках: *То и дело – раз у раз; раз повз раз; увесь час; тільки (те) й знає (робить)* [3, с. 427]; *весь час, безперестанку* [2, с. 573].

Зберігаючи прагматичний вплив на читача, перекладач замінює емоційно-експресивний зворот розмовною вільною сполукою: ...***собирай монатки*** (1, с. 317) // ... ***паняй геть*** (2, с. 310).

Компенсуючи втрачену образність у перекладі, Г. Тютюнник використовує і зворотній прийом – переклад вільної сполуки фразеологізмом: *Я* ***не говорю зря*** (1, с. 349) // *Я* ***слів на вітер не кидаю*** (2, с. 344); *И почувствовал себя* ***очень глупо*** (1, с. 305) // *І відчув себе* ***ні в сих ні в тих*** (2, с. 297).

Заміна метафоричних виразів перекладу фраземами зберігає баланс конотативної (фігуративно-стилістичної) інформації між оригіналом та перекладом повісті: *Мне на работе* ***прямо сказали*** (1, с. 317) // *Мені на роботі* ***в очі сказали*** (2, с. 307); *А ты, кобель,* ***аккуратней с языком-то****: тут пожилые люди* (1, с. 312) // *А ти, сучий сину,* ***придержав би язика****: тут старі люди* (2, с. 303).

Перекладач використовує прийом калькування – покомпонентний переклад, передаючи предикативні фразеологічні одиниці оригіналу: ***Ему собраться – только подпоясаться*** *– встрял в разговор молчавший до этого старик* (1, с. 317) // ***Йому зібратися – тільки підперезатися!*** *– встряв у розмову старий, що мовчав до цього часу* (2, с. 310); ***Метил кому-нибудь по лбу, а угодил в лоб?*** *– как бы между делом спросил дед* (1, с. 312) // ***Цілив комусь по лобі, а влучив у лоб?*** *– між іншим спитав дід* (2, с. 302). Пор. з російською фраземою: *что в лоб, что по лбу.*

Таким чином, при перекладі фразеологічних одиниць художнього тексту важливо зберігати поняттєво-логічну, конотативну (оцінювальну, емоційну, експресивну, стилістичну) та прагматичну інформацію оригіналу. Перспективним є вивчення різноманітних типів еквівалентності художнього тексту та його перекладу близькоспорідненими мовами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов В. С. Перевод: Общие и лексические вопросы / В. С. Виноградов. – М. : КДУ, 2006. – 240 с.

2. Головащук С. І. Російсько-український словник сталих словосполучень / С. І. Головащук. – К. : Наукова думка, 2001. – 640 с.

3. Олійник І. С., Сидоренко М. М. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник / І. С. Олійник, М. М. Сидоренко. – К. : Радянська школа, 1978. – 447 с.

4. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) / О. О. Селіванова. – К. –Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.

5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.

6. Селіванова О. О. Проблема трансформацій в перекладознавстві / О. О. Селіванова // Вісник Черкаського університету. Серія філологічні науки. – Черкаси, 2012 *(у друці)*.

7. Фразеологический словарь русского языка [под ред. А. И. Молоткова]. – М. : Русский язык, 1986. – 543 с.

8. Фразеологічний словник української мови [укл. : В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін.]. – К. : Наукова думка, 1999. – 984 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Шукшин В. Калина червона : Оповідання, кіноповісті; перекл. з рос. Г. Тютюнника / В. Шукшин. – К. : Вища школа, 1986. – 560 с.

2. Шукшин В. Киноповести / В. Шукшин. – М. : Искусство, 1988. – 511 с.

Irina Litvin

The equivalence of phraseological units in the story of Shukshin "The Red Snowball Tree" and in its ukrainian translation

The article deals with the problem of artistic translation of family languages. This paper analyses the equivalence of phraseological units in the story of V. Shukshin "The Red Snowball Tree" and its ukrainian translation.

Key words: artistic translation, equivalence, phraseological unit.

Олена Цапок

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ЗАГОЛОВКІВ ЧЕРКАСЬКИХ ВИДАНЬ

Статтю присвячено категорії інтертекстуальності в журналістських публікаціях, зокрема в заголовках до них. Охарактеризовано форми вияву інтертекстуальних зв'язків у заголовках, а саме цитати, ремінісценції та алюзії, визначено джерела, що послугували їхніми інформаційними донорами.

Ключові слова: інтертекстуальність, цитата, ремінісценція, алюзія.

Інтертекстуальність є визначальною особливістю сучасної журналістики. Використання в матеріалах ЗМІ інтертекстуальних елементів, з одного боку, зумовлене пошуком найефективніших засобів інформування соціуму, а з іншого – дає змогу журналістам створити власний стиль, що набуває актуальності в контексті авторської журналістики.

Для сучасних медіа характерний пошук особливої форми подання матеріалів у системі чинних жанрів журналістики. Це можливо завдяки використанню інтертекстуальних зв'язків у журналістських матеріалах. Окрім того, авторський журналізм, одним із виражальних засобів якого є інтертекстуальність, допомагає створити власне «обличчя» ЗМІ, робить його пізнаваним і затребуваним на медіаринку.

Інтертекстуальність становить рекурсивний зв'язок із певними створеними текстами та полягає в залученні одних текстів до континууму інших текстів тощо [6, с. 191]. У журналістиці інтертекстальність в авторському матеріалі створюють украплення та сліди текстових фрагментів, узятих із різних джерел – із висловлювань політиків, відомих осіб, з інших журналістських матеріалів, із творів художньої літератури тощо. Причому такі вияви інтертекстуальності можна простежити в матеріалах різних ЗМІ – друкованих, аудіальних, аудіовізуальних та електронних.

Варто зазначити, що інтертекстуальність як текстова категорія, притаманна тим чи тим журналістським матеріалам, останнім часом є об'єктом багатьох наукових розвідок. Так, вияв цієї категорії в пресі та в авторському стилі журналіста досліджували І. Л. Абаніна [1], М. Ю. Казак [3, с. 32–40], К. В. Тулупова [7, с. 36–42]. Зокрема, М. Ю. Казак на підставі аналізу журналістських текстів установила, що, як правило, їх конструюють з актуальної цитати й прецедентних текстів [3, с. 38]. К. В. Тулупова у своїй розвідці наголосила, що інтертекстуальність як категорія публіцистичного